

Ylhamdarym – ene toprak...

Category: Edebi tankyt, Goşgular, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Ylhamdarym – ene toprak... YLHAMDARYM – ENE TOPRAK...

Biziň her birimizi edebiýata alyp gelýän ýol-ýodalar bar. Galama ýapyşmaga mejbür edýän güýçli itergi dürli-dürlili ýagdaýlarda ýüze çykýan bolara çemeli. Döwrüñ aýgytly öwrümleri, şahsy ykbalyň garaşylmadık pursatlary – bular ýürek bilen aña täsir edýän ýagdaýlardyr. Bular adamyň içki

dünýäsine dura-barə aralaşyp, şol dünýäni heýjana salyp başlaýar. Ruh diýilýän bu täsin dünýäni diñe çeper kitaplar bilen şüwlümlı konsertler däl-de, çekilen jepalar bilen ýowuz tejribelerem baýlaşdyrýar.

Indi elli ýaşyň bosagasynda, durmuş tejribesiniň-de, edebi tejribäniň-de birneme toplanan mahalynda meniň neslimiň başdan geçiren kontrastdan doly iki döwri barada oýlanmaly bolýar.

Men çagalygymy Ýerbendiň sonar sährysynda uruşdan öñki ýyllaryň ýontem, ýone juda arassa adamlarynyň arasynda geçirirdim. Çagalyk ýyllaryň agyr geçsin, ýeňil geçsin – barybir gözel bolup görünýär. Ýone häzirki günleriň belentliginden seredemde-de şol uzak geçmişiniň durmuşynyň bir tarapyna gözumiň gidýändigini gizläsim gelenok. Olam süññühalallyk bilen ruhupäklik.

On üç-on dört ýaşa ätlänimizde uruş turdy. Urşuň tragediyasy hemmä belli. Ýone biz şu döwürde adamlaryň beýik çydamy bilen misilsiz gahrymançylgynyň-da shaýady bolduk. Meniň neslimiň graždanlyk kämilligi şol döwürde toplandy. Şol agyr ýyllaryň-da durmuşynyň bir tarapyna gözumiň gidýändigini ýaşyrmaýyn. Olam ynam bilen ruhubelentlik.

Häzir meniň neslim täze, üçünji döwri başdan geçirýär. Bu täze urşa ýol bermezligiň biçak tutanýerli göreşiniň döwri, bolçulygyň, abadançylgyň döwri. Bu döwre şahyr hökmünde özünüň garaýşyny-da aýtmakçy bolýaryn. Men häzirki döwürde edebiýat bilen sungatyň durmuşyň gidişine aýgyptly täsir etmeginiň juda möhümdigini nygtamak isleýarin. Gürrüň adamlary maddy baýlygynyň derejesi bilen olaryň ruhy baýlygynyň-da deňecerräk derejede ösmeginiň zeruryýeti barada barýar. Häzir zamanadaşlarymyzyň içki dünýäsiniň gözelligi ugrünäde göremek aýratyn ähmiýete eýe bolýar diýip men pikir edýarin.

Döredijilik pozisiýasynyň ýok ýerinde hakyky döredijilik bolup bilmez. Men döwre, durmuşa öz garaýşymy aýtdym. Şol garaýşyň ýok ýerinde bolsa öz edebi ýörelgäň hem bolup bilmez.

Aslynda meni galama ýapyşmaga iteklän zat durmuşyň liriki öwüşginleri däl-de, onuň dramatik sahypalary boldy diýsem, hakykata has ýakyn bolar. Ynsan ogluna duýgy diýen täsin bir zat berilipdir. Duýgular her hili bolýar: begenç duýgusy, gynanç duýgusy, söýmek hem-de ýigrenmek duýgusy, jogapkärçilik duýgusy we ş.m. Şahyrçylyk şu duýgulardan başlanýan bolarly.

Biziň obamyzyň ýeňsesinde owadan goşa derek bardy. Urşuň agyr ýyllarynda uzak çölden gelýän bir ýaşulynyň seleňläp oturan

şol goşa derek gözüne ilende, içinden bir zatlar diýip iki elini sakgalyna ýetirişi ýadyma düşyär. Ol meniň sessiz soragyma düşünipdir.

— Goşa derek parlap otyr. Biz ýeňjekdiris, Hudaýa şükür — diýip, ol ýaşuly dillendi.

Duýguçyl ýüreklerde tebigatyň adaty bir gözelligi şeýdip mukaddeslige öwrülýär. Il ýatandan soň garaňky gjede şol goşa ak deregi paltalap ony odun edinen adam meniň gözüme obamzyň içinde gezip ýören faşist bolup göründi.

Uzak geçmişden mysallar getirmegimiň özüne ýetik sebäbi bar. Meniň bütin taryhylygy çuňňur duýmak esasynda kemala geldimikä diýyarin. Men şu gün çölüň tebigy gözelligi barada goşy ýazsam, çagalgygym hem-de Ýerbendi göz öňüne getirip ýazýaryn. Uruş döwrüne ýuzlensem, Lebabyň buýanly meýdanlary, ak derekleri bilen ýetginjekligim nazarymda janlanýar. Şeýle pursatlardaky güýcli duýgyny nädip düşendirjegimi bilemok.

Kerim Gurbanepesow birnäçe ýyl mundan öň meniň önüp-ösen ýerlerimde bir aý bolup geldi. Emma bu ajaýyp şahyr öz aýdyşyna görä, garaşyşy ýaly täsir toplap bilmändir. Emma meniň özüm-ä ýeterlik täsir bolmadyk bolsa «Gumly gelin» atly röwşen goşgy ýazylmazdymyka diýyarin. Bu goşguda gör näçe mähir, näçe söýgi, nähili ýürek awusy bar!

Ömrümiň alabaharynyň Ýerbendiň ýaýlalarynda mydamalyk galandygyny duýmagyň özi-de meniň üçin tükeniksiz täsir. Häzir Gämi bilen Änewiň ortarasynthaky gumluga gezelenç etmek maňa baryp ýatan lezzet berýär. Gurtly kölüniň ýakasynda men özümi geçmiş bilen şu günüň sepgidinde duran ýaly duýýaryn. Gurtly köki mende tatyhylyk duýgysyny güýçlendirýär. Men kölde gaýykly gezip ýörkäm bir mahallar ata-babalarymyzyň Ahala gatnan kerwen ýolunyň şu mawy kólün astynda galandygы barada pikir edenimi duýman galýaryn.

Gyrkylyk yzly gum gerişleri meniň dünýä inip, göz açan alty ganat öýüm bolup görünýär. Men häzirem sähra elli ýaşa ýetip barýan adamyň gözü bilen seredemok, häzir maňa sazagyn düýbünde boşan arak çüýselerini ýa-da güllän gandyma gysdyrylan nebitli letdäni görmegiň tutup urlan ýaly ýokuş degjegini duýýaryn. Sähra hakda elli ýaşda, altmyş ýaşda goşgy ýazsanam, men oňa sekiz-dokuz ýaşly Berdinazaryň gözü bilen seredip ýazaryn. Sähra meniň üçin mydama el degmedik gyzyň gözelligi ýaly täsin hem-de pákize bir dünýä bolmagynda galýar.

Men Watan diýlen mukaddes zadyň obrazyny guba depelerde görýärin. Şol depeler mana Sergeý Ýeseninin ak berýozalary ýaly eziz.

Howaňda ysy bar ene süýduniň.

Atalaryň penasy bar saýaňda.

Babalarymyň basyp giden yzyny

Gördüm seniň gasyn-gasyn aýaňda.

Teşnelikden darka-darka ýarylan

Takyrlarda taryhyň okadym.

Kerwen ýoly köne möhrüň yzy dek

Ýitip gitdi bir çetinde çökediň.

At dabyran alalaryň gerşinde

Eräp giden egri gylyç tapdym men.

Howur gaplan gollarymda hopugyp,

Daban derim ýagyrnyňa sepdim men.

Bu ýerde geçmiş bilen şu günüň tebigy utgaşyklygy barmyka diýýarin. Ahyrsoňunda-da:

Ejizlän çaglarym, ýadan pursadym,

Guba çägelere oýkadym bagrym!

Sebäbi, «Howurly gollarynda hopuksaňam Watan Watandyr». Eneler perzendi janyndan eziz görýär, ýöne enäniň şarpygyny datmadyk perzent hem ýokmuka diýýarin.

Alabederräk durmuşda diňe onuň nurana tarapyny, ýagny diňe gözelligi baş tema edinen şahyrlar bolupdy, henizem bar. Mysal üçin, Gruziýanyň gowy şahyry Mihail Keliwidze diňe şol ugry dowam etdirdi. Estetik konsepsiýa juda mukaddes zat. Şonuň üçin-de, men poeziýanyň şeýle ugruna öz garaýşymy aýdyp oturmaýyn. Ýöne bu ugruň türkmen poeziýasynyň klassykasyna-da, häzirki döwrüne-de häsiýetli däldigini belläsim gelýär.

Estetij konsepsiýa barada gürrüň eder ýaly men teoretik däl.

Onsoňam bu ýerde öz şahyrçylyk tejribäm barada gürrüň berýärin. Emma hut şonuň üçin-dr, estetik konsepsiýa ýaly möhüm meseläniň duşundan geçmeli dälmikäm diýip pikir edýärin.

Gapdalymyzdaky seýil bagynyň oturgyjynda gündiziň günü görene

göz bolup, başlaryny bir-biriniň egnine goýup oturan gyz bilen ýigidi belki biziň hemmämiz kän gezek görendiris. Men bu hakda «Görnüş» diýen goşgymda:

Bagyň ortasynda gündiziň günü,
Bakyň, bihaýalyk hüjüme geçýär –

diýip ýazypdym. Emma ol görnüşi «azt söýginiň miwesi» hökmünde wasp edýänlerem bar. Akyllı adam diýen düşünjä-de her şahyr özüce garap biler. Meniň üçin bu salyhatly, sahawatly «Gülsem çyny bilen gülýär diýsinler, göze ýaş aýlasam diýsinler – çyny» diýip ýasaýan adam. Emma «mekir bolmadyk akyllı bolup bilmez» diýänlerem bar. Yöne mekirlik galplyk bilen baglanyşyklydyr. Ony bolsa men-ä gowy adam hökmünde taryplap bilmen.

Çylşyrymly durmuşda bagt diýen köp agzalýan sözün manysy-da bir guta syganok. Men bu belent sözi ýöntemleşdirmegi halamok. Lotoreýiniň maşyn utany üçin, diňe şonuň üçin şol adam meniň göz öňüme getirýän bagtymyň eýesi bolup bilmez. Baglt bolmak üçün buýsançly bolmak zerur. Özem il ýüzüne däl-de, namysyň, ynsabyň öñünde buýsançly bolmak zerur.

Poeziá durmuşyň ähli taraplaryny öz içine alyp bilýän žanrmyka diýip käte pikir edýärsiň. Köpe ýetjek bolmak onuň bitewiligine zeper ýetirýän bolaýmasyn diýip oýlanýarsyň. Şonda Maýakowskiý ýada düşýär. Ol köçe hereketi barada-da ýazypdy ahyry. «Ownuk tema ýok, ownuk şahyrlar bar» diýilýäni çyn bolara çemeli. Uly meselä ýanaşyp biderek zat ýazmakdan erbedi ýok.

Meniň öz ukybyma şübhelenen, özüme igenen, hat-da özümden göwnüm geçen pursatlarym köp boldy. «Gyzgyn sährany» ýazýarkam uly şowsuzlyga uçrapdym. Üç-dört aýlap ýazylan üç-dört depderi ýyrtmaly boldum. Ellinji ýyllaryň aýagynda, altmyşynjy ýyllaryň başynda tutuş iki-üç ýyllap süwümlı zat ýazyp bilmedim. Oña derek kän kitaplary agtaryp çykdym. Bu döwür Moskwada ýokary edebiýat kurslaryny gutaranymdan soñku ýyllara gabat gelýär. Mümkin, Twardowskiniň döredijiliği bilen tanşanyňdan soñ, Mihail Swetlow bilen Smelyakowyň

leksiýalaryny diňlәniňden soň, Çingiz Aýtmatow, Kaýsyn Kulyýew, Dawid Kugultinow ýaly zehinler bilen bile okap, pikir alşanyňdan soň tijenmek, özüňi dürsemek, özüňe sala salmak gerek bolandyr. Edebi döredijilige diňe şu ruhy krizisden soň çynlakaý ýapyşdym hasap edýärin.

Öýde bolsa oturyp yzygiderli ýazyp bilemok. Ýazmaga wagt bar, basalykly pikir etmäge mümkünçilik ýok. Sebäbi, goňşularyny gapasy her gezek kakylanda ýa açylyp ýapylanda ziňkildäp durmaly. Ýazyjy baryp ýatan il adamy bolsa-da, eline galam, öňüne kagyz alandan soň oňa çolalyk, ümsümlik gerek. İşlemek üçin döredijilik öýleri amatly. Bir ýylyň takmynan üç-dört aýyny men şol ýerlerde işläp geçirýärin. Bir günde diňe ýazuw bilen takmynan dört sagatdan artykmaç meşgul bolamok. Bahar hem-de güýz aýlary meniň poeziýa «möwsümim». Prozanyň tersine, goşgularý öñünden planlaşdyryp bolanok. Yöne, mysal üçin, aprel bilen maýy poeziýa bagışlamaly diýip, şoňa-da özumi taýýarlaýaryn. Şol döwürde-de dört-bäs yüz setirlik goşgy toplumy emele gelýär. Goşga bir başlanymdan soň gorum gutarýança ýazýaryn. Onsoň birbada açgöz aýallaryň sagan sygryna dönýän.

Kagyza bir geçiren zadamy kän bir gaýtadan işlemäm ýok. Dogry, meňzeş sözler bar bolsa, çalşyrmaly bolýar. Goşguda taýyn kapyýalaryny alynmagy iň ýigrenýän zadym. Her şahyryň yhlas bilen işleýän kapyýalary, eý görýän sözleri bolmalydyr. Şeýle şireli, baý dilimiz barka, söze garyplyk goşgy ýazan adamyň iň düýpli kemçiligidir. Bogun ölçeginiň hatyrasyna sözleriň ýoýulmasyny, has dogrusy ýaralanmagyny geçilmesiz hata hasaplaýaryn. Meselem «atasynyň» deregine «atasnyň», «otuz ýedide» ýerine «otuzýetde» we ş.m.

Şahyryň wasp eden «ala meýdanlary» bilen gumuň guba giňişlikleriniň barha ýiti küýselýändigi duýulýar. Sazagyň düýbünde ýaplanyp ojar oduna gaýnan tüňçeden tebigata seredip gök çay içilen sagatlaryny ýyllar boýy ýatdan çykanok. Lebabyň ekinzarlyklarynda ýakylýan hyşanyň tüssesi bilen içi öýyük-öýük bolup duran bajaklaryň usy ruhuň tämizleýär. Gawun sakçysynyň teläri, peliň gyrasyndaky şahalary taraşlanman, başyna giden goja söwüt, adyrsowlukda biten ýüzärlik, çyryşly,

çomuçly, keýikokaraly gollar – bularyň hemmesi tebigatyň poeziýasy.

Şäheriň bir galypdan çykan jaýlarynyň ýokarky gatlarynda dem alýarkagam, şol gözelliklerden gaýybana lezzet alyp bilyän bolsak, onda biziň ene topragymyz biçak güzel, juda mähirli bolmaly.

Bu toprak beýik-beýik şahyrlaryň ylhamdary bolupdy. Bu toprakda bize-de tolgunmaga, guwanmaga, gynanmaga zat kän. Çyn poeziýa bolsa diñe şu düýpli duýgularyň barlygyndan döräp biler.

Berdinazar HUDAÝNAZAROW.

Surat: «Ene toprak» / Gunça GOÇMYRADOWA Edebi tankyt